

УДК 334.012.64: 334.722.24

JEL Classification: H41; D60; D13; M20

DOI: <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202009030>

**М. Й. МАЛІК, доктор економічних наук,
професор, академік НААН
В. А. МАМЧУР, кандидат економічних наук**

Соціально-економічна орієнтація сімейних фермерських господарств у підприємницькій діяльності

Мета статті – поглибити теоретико-методичні засади створення і функціонування сімейних фермерських господарств в підприємницькій діяльності та розкрити їх соціально-економічну орієнтацію.

Методика дослідження. Базується на концепції активної політики реалізації підприємницького потенціалу на селі, складовими якої виступають заходи щодо розвитку фермерських та сімейних фермерських господарств, зокрема через трансформаційний механізм формалізації особистих селянських господарств у ринкове середовище господарювання. У процесі дослідження використано наступні наукові методи: діалектичний наукового пізнання процесів і явищ; монографічний (аналіз наукових здобутків українських та закордонних учених, аналіз етапів розвитку підприємництва); графічний (для отримання синтезованого уявлення щодо об'єкта дослідження, виявлення його складових, встановлення причинно-наслідкових зв'язків); емпіричний (щодо комплексної оцінки сучасного стану об'єкта дослідження); порівняльного аналізу (визначено проблеми й напрями становлення та розвитку фермерства; врахування специфічних умов сільськогосподарської діяльності та порівняння процесів розвитку фермерства на національному рівні); прогностичний (формування концептуальних засад регулювання й удосконалення стратегії розвитку підприємництва); абстрактно-логічний (теоретичні узагальнення та формулювання висновків).

Результати дослідження. На основі узагальнення запроваджені заходи, зокрема щодо компенсації сімейним фермерським господарствам частини ЄСВ, за проведеними розрахунками можуть забезпечити в найближчій перспективі до 200 тис. таких господарств (у загальному потенціалі вітчизняного сімейного фермерства становить близько мільйона господарств), що можливо як через зміну організаційно-правової форми вже існуючих малих фермерських господарств, так і через формалізацію в ринкове середовище особистих селянських господарств, набувши офіційного статусу суб'єктів підприємницької діяльності – ФОП. Аналіз ролі потенціалу сімейного фермерства виявив, що його становлення впливає на розвиток України, оскільки сільське господарство безпосередньо чи опосередковано забезпечує досягнення багатьох цілей сталого розвитку, передбачених Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року. Проведене дослідження дозволило визначити соціально-економічну орієнтацію й соціально-економічну ефективність розвитку сімейного фермерського господарства як для економіки України, так і громад, з урахуванням інституційно-правових та фінансово-економічних передумов їх функціонування.

Елементи наукової новизни. Набули подальшого розвитку методичне представлення та ідентифікація категорії «сімейне фермерське господарство», що розглядається тут як організація сільськогосподарського виробництва, лісового господарства, рибництва, скотарства, аквакультурного виробництва, яке управляється сім'єю й переважно залежить від сімейної праці та може бути організоване як у формі фізичної, так і юридичної особи.

Практична значущість. Виявлено, що особливість функціонування сімейних фермерських господарств полягає в тому, що вони одночасно являють собою виробничу та споживчу одиницю, а отже, поєднують дві мети – виробничу (максимізація доходу) і споживчу (зростання добробуту всіх членів домогосподарства). Систематизовано такі моделі розвитку суб'єктів сільської сімейної економіки: модель трудового фермерського господарства; модель фермерського господарства, заснованого на використанні найманої праці; модель сімейної корпорації. Встановлено, що на основі сімейної організації праці формується мала локальна економіка «сімейна ферма», до особливостей якої віднесено: подвійність цілей розвитку, тобто реалізація підприємницької здатності її членів господарювати на землі й максимізація доходу; відтворювальний процес залежить від сформованої системи неформальних інститутів; до визначальних норм поведінки її членів належать: вірність традиціям і культурній спадщині, соціальна спрямованість, інноваційність, стійкість, довіра і передбачуваність дій членів домогосподарства; поєднання різновекторних, суперечливих процесів; поєднання технологічних, економічних і культурних умов функціонування сімейної ферми, що визначають синергетичний ефект. Табл.: 5. Рис.: 2. Бібліогр.: 21.

Ключові слова: соціально-економічна орієнтація; сімейні фермерські господарства; фермерські господарства; підприємницька діяльність.

Малік Микола Йосипович - доктор економічних наук, професор, академік НААН, головний науковий співробітник відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: malik_coop@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Мамчур Володимир Анатолійович - кандидат економічних наук, заступник завідувача відділу підприємництва, кооперації та агропромислової інтеграції, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03127, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

E-mail: mamchur111@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Постановка проблеми. Одним із складових механізмів інституціоналізації та формалізації соціально-економічних інтересів сімейних фермерських господарств є законодавча база, зокрема прийняті зміни до Закону України «Про фермерські господарства» у частині стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств [10] і схваленої Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки [12], відповідно до якої передбачалося виділення коштів на підтримку невеликих господарств, активізації їх підприємницької діяльності. Особисті селянські господарства (як потенційні засновники сімейних фермерських господарств) і фермерські господарства значною мірою визначають рівень та якість життя населення, соціально-економічний стан, екологічну та продовольчу безпеку країни. Саме тому сімейні фермерські господарства перебувають під особливою увагою держави. Проте нестабільність державної політики щодо аграрного сектору економіки створює проблеми в успішній підприємницькій діяльності особистих селянських та фермерських господарств.

Зміни в аграрній сфері економіки супроводжуються зростанням економічних, соціальних і екологічних загроз, що потребують нових підходів, які б відповідали запитам і потребам сталого розвитку сільських територій. Все це спонукає до формування сталого розвитку сімейних фермерських господарств, як суб'єктів підприємницької діяльності на селі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні, методологічні та практичні аспекти проблеми розвитку фермерських господарств, зокрема і сімейних, висвітлено в публікаціях таких науковців, як: О. Бородіна, І. Прокопа [2, 3]; Ю. Лупенко [9, 14]; О. Шпикуляк [6, 7, 9, 14] та ін. Також питанню зазначеної наукової проблематики приділяють увагу й західні науковці, серед яких: R. Zvirgzdina, A. Auzina [21]; H. Hansson, R. Ferguson, C. Olofsson,

L. Rantamaki-Lahtinen [19]; J. Clark [17]; R. Methorst, D. Roep, J. Verstegen, J.S.C. Wiskerke [20]; S. Fitz-Koch, M. Nordqvist, S. Carter, E. Hunter [18] та ін.

Мета статті - поглибити теоретико-методичні засади створення і функціонування сімейних фермерських господарств у підприємницькій діяльності та розкрити їх соціально-економічну орієнтацію.

Виклад основних результатів дослідження. Незважаючи на загальне вживання терміна «сімейне фермерське господарство» автори нечасто визначають або розміщують їх у межах чітко визначених категорій систем сільськогосподарського виробництва. Визначення сімейного фермерського господарства дуже різняться залежно від країни, контексту, автора, політичної, соціальної, економічної та екологічної мотивації.

Термін «фермерство» згадується ще у праці А. Сміта, який наголошував на індивідуалістському підході до розвитку, забезпечення функціонування сімейної ферми, але з частковим залученням додаткової робочої сили на сезон: «Пересічні фермери рідко наймають управителя для керівництва різними видами праці на фермі. Вони зазвичай чимало працюють самі разом зі своїми робітниками, самі орють і боронять тощо. І через це надлишок урожаю, що залишається після сплати ренти, має не тільки відшкодувати їм капітал, вкладений в обробіток землі, разом із звичайним прибутком на нього, а оплачувати заробітну плату, що належить їм як робітникам та управителям. Однак увесь надлишок, що залишається після оплати ренти та відшкодування капіталу, називається прибутком. Тим самим частину цього надлишку, вочевидь, становить заробітна плата. Фермер, заощаджуючи відсоток на заробітну плату, має сам отримувати її. Отже, у цьому разі заробітна плата характеризується як прибуток» [15].

На його думку, класичним прообразом сімейної ферми як ринкової структури є сімейне господарство - суспільно-економічна фор-

мація, якій притаманні родинні зв'язки, що економічно позиціонуються у виробничо-господарській діяльності, і яка передбачає, спрямована на отримання соціально-економічної вигоди. Сімейному господарству в умовах ринку притаманні ряд функцій: постачальницька (постачання на ринок праці, капіталу, виробничих ресурсів за відповідну плату - на засадах втілення підприємницької моделі); виробнича (виробництво готової продукції та послуг, зокрема в сільському секторі); посередницька (забезпечення зв'язку між виробництвом і споживанням) [15].

Сімейним фермером можна вважати також суб'єкта у статусі господарства населення, особистого селянського господарства, які потенційно відповідають формальному статусу цієї категорії господарів. Ще А. Сміт зазначав, що: «Городник, який обробляє власний город сам, поєднує землевласника та робітника. Його продукт має давати йому ренту для першого, прибуток для другого та заробітну плату для третього. Однак усю його виручку зазвичай вважають заробітною платою за його працю. Рента й прибуток у цьому разі змішуються із заробітною платою» [15].

Економічна концепція інтерпретації ролі-значимості сімейного господарства як суб'єкта ринку і сімейного господарювання як способу реалізації виробничих та інших трансакцій для задоволення потреб, фундаментально опрацьована Г. Беккером, який довів, що поведінка людей у сфері особистого життя (в сім'ї) підкоряється, як і в будь-якій іншій, загальним законам економіки і, насамперед, правилам економічної раціональності. Він розглядав сімейну ферму як «мініфабрику», яка виробляє «базові блага» (кінцеві предмети споживання і послуги) [1].

За певної методичної конструкції наукового пізнання, сімейну ферму ототожнюють із домогосподарством, яке за рекомендацією ООН - це особа або група осіб, об'єднаних з метою забезпечення всього необхідного для життя, проте сімейне господарство - дещо ширше трактування структурної економічної одиниці ринку.

Адаптованим до визнаної концепції засад сімейного господарювання у будь-якій галузі є твердження, що: «...сімейне господарство - це важливий елемент економіки, що складається з однієї чи більше осіб, які ведуть спільне господарство, дбають про сімейний добробут, виконуючи такі функції: забезпечен-

ня чинниками виробництва економіки країни; використання власних коштів для поточного споживання товарів і послуг, заощадження з метою задоволення власних потреб» [9].

Започаткування практики сімейного господарювання в сільському господарстві пов'язуємо з формуванням індивідуального сектору землекористування. Вхідження особистих селянських господарств в організований ринок дотепер залишається вагомим проблемою, адже ці суб'єкти виробляють значну частку валової сільськогосподарської продукції. Від них залежить продовольча безпека населення, добробут жителів села.

Ряд фундаційних проблем із згаданого контенту держава намагається вирішити шляхом сприяння розвитку сімейного фермерства. Сімейна ферма слугує практичним втіленням, прикладом реалізації моделі сімейного господарювання в сільському господарстві.

Багатовіковий досвід людства переконливо свідчить, що головним засобом задоволення різноманітних потреб виступає праця - усвідомлена, цілеспрямована діяльність, що забезпечує певний економічний результат у натуральній або грошовій формах. Завдяки праці в сімейному господарстві члени сім'ї забезпечують себе продуктами харчування. Частина цих продуктів спрямовується на продаж, завдяки чому сімейні господарства мають додаткове джерело грошових доходів. Нині для багатьох сільських сімейних господарств власне господарство стало практично єдиним джерелом доходів і вирішує соціальні та економічні завдання через підприємництво.

Беззаперечним світовим доказом слугує те, що сімейна ферма як інституційна одиниця ринку здатна істотно вплинути на формування соціально-економічного добробуту селян, сприяти розвитку сільських територій. Ефективність сімейного фермерства проєктується на процеси становлення середнього класу на селі, економічно міцних сільських громад, а також унормовує задоволення пріоритетних цілей сталого розвитку та забезпечення продовольчої безпеки країни.

Характеризуючи категорію сімейного фермерського господарства, загальним розумінням з позиції важливої ролі сімейної праці у виробництві, а також роль сім'ї в управлінні сімейною фермою, родинних зв'язків, між сімейними фермерськими господарствами та громадою та/або сільською територією,

поняття сімейного фермерського господарства набуває більшого значення, ніж сільськогосподарське виробництво. Зокрема сімейне фермерське господарство характеризує спосіб життя сільського населення, збереження та передачу традицій, культури тощо.

У питанні організаційної ідентифікації сімейних фермерських господарств в Україні

потрібно вести мову про мікро- і малі селянські господарства; фермерські класичні - набули певної динаміки розвитку протягом більш як двох десятиліть, становлення сімейного фермерства як особливого господарського укладу, здатного за певних умов забезпечити ефективний розвиток сільських територій (рис. 1).

	2014	2015	2016	2017	2018
підприємницький сектор, од					
 аграрні формування	46199	45379	47697	45558	49208
 господарські товариства	7750	7721	8700	6967	д.в.
 приватні підприємства	3772	3627	3752	3215	д.в.
 с/г кооперативи	1022	1026	1097	1125	1286
 фермерські господарства	33084	32303	33682	34137	33164
 сімейні фермерські господарства (неофіційні дані)	від.	від.	від.	від.	120
 державні підприємства	228	241	222	199	д.в.
 підприємства інших форм	691	891	603	592	д.в.
непідприємницький сектор, тис. од					
 господарства у сільській місцевості	4915,3	4948,7	4924,1	4900,1	4600,1
 особисті селянські господарства	4136,8	4108,4	4075,2	4031,7	3996,5

Рис. 1. Становлення сімейного фермерства як особливого господарського укладу господарських формувань в аграрному секторі економіки України

Джерело: [4, 5].

Сімейні фермерські господарства за розміром являють собою малі форми господарювання (в оцінках значимості становлять основу сталого розвитку сільських територій). Першочергово ця роль полягає у забезпеченні зайнятості населення, гарантуванні продовольчої безпеки, участі фермерів у реалізації перспективних проєктів сільського розвитку тощо.

Загалом інституційна система господарювання «сімейна ферма» відповідає завданню реалізації пріоритету входження в організовану систему ринкової економіки значної частини виробників - це особисті селянські господарства (табл. 1), господарства населення (табл. 2) [9].

1. Організаційно-економічні характеристики особистих селянських господарств в Україні

Показник	Особисті селянські господарства (на 1 січня)				Зміни до попереднього року на 1.01:					
	2016	2017	2018	2019	2017		2018		2019	
					%	+, -	%	+, -	%	+, -
Кількість господарств*, тис. од.	4108,4	4075	4031,7	3996,5	99,2	-33,2	98,9	-43,5	99,1	-35,2
Площа земельних ділянок, тис. га	6307,2	6268	6175,6	6132,2	99,4	-39,2	98,5	-92,4	99,3	-43,4
Із них узятих в оренду у загальній площі, %	315,9	330,2	338,5	345	104,5	14,3	102,5	8,3	101,9	6,5
Середній розмір одного ОСГ, га	5,0	5,3	5,5	5,6	x	x	x	x	x	x
	1,54	1,54	1,53	1,53	100,2	x	99,6	x	100,2	x

У т. ч. з цільовим призначенням:										
для будівництва й обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд	803,1	799,7	793,3	791	99,6	-3,4	99,2	-6,4	99,7	-2,3
для ведення особистого селянського господарства	2603,3	2581	2551,3	2513,4	99,1	-22,4	98,9	-29,6	98,5	-37,9
у загальній площі, %	41,3	41,2	41,3	41,0	x	x	x	x	x	x
для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2837,1	2819	2799,3	2777,1	99,4	-18,2	99,3	-19,6	99,2	-22,2
у загальній площі, %	45,0	45,0	45,3	45,3	x	x	x	x	x	x

*Домогосподарств, членам яких відповідно до чинного законодавства надана земельна ділянка з цільовим призначенням «для ведення особистого селянського господарства».

Джерело: Дані Державної служби статистики України [4].

2. Організаційно-економічні характеристики господарств населення в Україні

Показник	Господарства населення (на 1 листопада)				Зміни до попереднього року на 1.10:					
	2015	2016	2017	2018	2016		2017		2018	
					%	+, -	%	+, -	%	+, -
Кількість господарств*, тис. од.	4835,7	4779,1	4800	4755	98,8	-56,6	100,4	20,7	99,1	-45,2
Середня площа землі, яку використовує одне домогосподарство, яке має земельну ділянку, га	2,972	2,868	2,921	2,858	96,5	-0,1	101,8	0,1	97,8	-0,1
Площа земельних ділянок у користуванні, тис. га	143,7	137,1	140,2	135,9	95,4	-6,7	102,3	3,1	96,9	-4,3
У т. ч. для:										
вирощування продукції лише для власних потреб	21,3	20,8	22,0	20,2	97,9	-0,4	105,7	1,2	92,0	-1,8
вирощування продукції для власних потреб і на продаж	20,6	16,0	14,0	18,6	78,0	-4,5	87,4	-2,0	132,8	4,6
здається в оренду	100,2	98,4	102,6	94,7	98,2	-1,8	104,3	4,2	92,3	-7,9
тільки почали освоювати та інше	1,7	1,8	1,5	2,3	103,3	0,1	86,6	-0,2	149,8	0,8

* Домогосподарства, які проживають у сільській місцевості і мають земельні ділянки (Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств). Статистичний збірник.

Джерело: Державна служба статистики України. URL : http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2018/sg/osg/osg_u/osg_0118_u.html.

Загалом особисті селянські господарства і господарства населення є суб'єктами сільськогосподарського виробництва, які виконують роль самозабезпечення для українського селянина та найбільше ідентифікуються як сімейний вид здійснення підприємницької діяльності. Завдяки продукту, створюваному в цьому секторі, сільські жителі мають можливість «виживати». Для переважної більшості власників таких господарств -

це єдина форма зайнятості, тому механізм перетворення їх у сімейне фермерське господарство не такий простий, насамперед у психологічному аспекті.

Зазначені суб'єкти господарювання визначають організаційну структуру сімейного фермерського господарства та за певних умов можуть формалізуватися в ринковий механізм господарювання (табл. 3) [9].

3. Потенціал трансформації господарських формувань у сімейні ферми

суб'єкти за площею не більше 20 га угідь

Підприємницький сектор (діючі фермерські господарства)				Непідприємницький сектор (господарства населення, у т.ч. ОСГ)			
Діапазон площі, га	Кількість, од.			Діапазон площі, га	Кількість, тис. од.		
	2016	2017	2018		2016	2017	2018
1,1 - 3,0 га	1473	1260	1195	1,01 - 5,00	901,1	916,3	782,0
3,1 - 5,0 га	1697	1537	1430	5,01 - 10,00	108,3	102,9	105,8
5,1 - 10,0 га	2748	2410	2301	10,01 і більше	68,9	63,7	64,4

10,1 - 20,0 га	3788	3635	3498	Усього, тис. од.	1078,4	1082,9	952,2
Усього, од.	9706	8842	8424				
Сукупний потенціал перетворення у сімейні ферми							
2016			2017		2018		
Кількість, тис. од.							
1088,1			1091,7		960,6		

Джерело: Власні розрахунки [9] та дані Державної служби статистики України [4].

Мотивація стати сімейним фермером для селянина-одноосібника залежатиме від умов, які визначають економічну доцільність такого кроку.

Аспект розміру землі як ідентифікаційна складова сімейної ферми складно контекстуалізувати в розуміння власне формування категорії з огляду на різноманітну орієнтацію виробництва сімейних ферм за видами сільськогосподарської діяльності (виращування худоби, рибництво, лісове господарство, рослинництво, аквакультура тощо). Тому визначити сімейне фермерське господарство з погляду розміру землі важко. На нашу думку, визначення сімейного фермерського господарства здебільшого ґрунтується та залежить від сімейної праці. Проте одразу зазначимо, що визначення сімейного фермерського господарства повинно бути таким, яке не лише визнає роль сім'ї у виробництві та управлінні фермою, а також включає спеціалізацію у лісовому господарстві, рибництві, скотарстві, аквакультурі, виробництві нішевих культур, туризмі тощо.

Отже, сімейне фермерське господарство виступає засобом організації сільськогосподарського виробництва, лісового господарства, рибництва, скотарства, аквакультурного виробництва, яке управляється сім'єю та переважно залежать від сімейної праці й може бути організоване як у формі фізичної, так і юридичної особи.

З огляду на зазначене можна стверджувати про різновекторність і орієнтованість та соціально-економічну значущість сімейних фермерських господарств, що здебільшого продуковано агроекологічними та соціально-економічними умовами.

Найбільш суб'єктивною передумовою, на якій буде зосереджено увагу при висвітленні соціально-економічної орієнтованості сімейних ферм та їх чисельності, визначаємо наявність у господарствах великої рогатої худоби, яка і спродувала розвиток сімейних молочних ферм.

З метою розуміння соціально-економічної значущості організації виробництва молока у сімейних фермах визначено основні техніко-

економічні критерії формування таких ферм за чотирма варіантами та двома умовами.

Перший варіант: сімейна ферма на 2 корови, умова перша - молочна продуктивність корів не менше 4500 кг у рік, така кількість корів забезпечить рівень гарантованого прибутку в сумі 99,5 тис. грн/рік; умова друга - молочна продуктивність корів не менше 6500 кг у рік, така кількість корів забезпечить рівень гарантованого прибутку в сумі 147,3 тис. грн/рік; за умови що реалізація молока відбуватиметься за цінами, які наближені до роздрібних (реалізація на ринку) - 16 грн.

Другий варіант: сімейна ферма на 5 корів, умовита вартість реалізації молока ті ж, що і в першому, зазначена кількість корів для першої умови забезпечує рівень гарантованого прибутку в сумі 246,8 тис. грн/рік, для другої - 359,9 тис. грн/рік.

Третій варіант: сімейна ферма на 10 корів, однак реалізація молока відбуватиметься по середній оптовій ціні реалізації молока вищого ґатунку 9,6 грн, що при досягненні аналогічних, як у першому варіанті, надоїв на корову дозволить досягти суми гарантованого прибутку для першої умови - 209,3, для другої - 302,3 тис. грн/рік.

Четвертий варіант: сімейна ферма на 20 корів, реалізація молока відбуватиметься по середній оптовій ціні реалізації молока вищого ґатунку 9,6 грн, що при досягненні аналогічних, як у першому варіанті, надоїв на корову дозволить досягти суми гарантованого прибутку для першої умови - 418,5, для другої - 604,5 тис. грн/рік.

Реалізація другого і третього варіантів сімейних ферм, на наш погляд, успішно розвиватиметься на будь-яких сегментах ринку, де існує потреба в оптових поставках якісної молочної продукції.

Прогнозна ефективність організації сімейної молочної ферми та її соціально-економічна спрямованість показані за основними позиціями (табл. 4).

Найбільш економічно привабливим, як уже зазначалося раніше, розглядається розвиток сімейних ферм на базі господарств

населення чи ОСГ, які вже утримують певну кількість корів та володіють необхідними матеріально-технічними ресурсами. Створення таких сімейних ферм - найпростіший серед визначених варіантів і характеризується швидкою окупністю, оскільки наявна додаткова державна підтримка через компенсацію ЄСВ та виплат на одну голову великої рогатої худоби.

Не менш сприятливим чинником розвитку сімейних ферм виступає відносно низький коефіцієнт податкового навантаження - від 0,1-0,9 протягом 10 років. Найнижче зна-

чення коефіцієнта становитиме у перший рік роботи ферми, враховуючи наявність державної компенсації сплати, 90% ЄСВ. Податковий тиск поступово зростатиме із зниженням компенсацій ЄСВ на 10% щорічно. Спрощена система оподаткування фермам з виробництва молока надає можливість сплачувати удвічі меншу суму податків із розрахунку на одиницю вартості реалізованої продукції порівняно з сільськогосподарськими підприємствами - юридичними особами, які знаходяться на загальній системі оподаткування.

4. Прогноз ефективності та прибутковості (окупність) сімейної молочної ферми

Показник	Кількість корів (потужність ферми), голів								
	2	5	10	20	2	5	10	20	
Надій молока л/гол (продуктивність) у рік (мінімальний/середній)	4500				6500				
Кількість корів (власні/придбанні), гол	0/2	0/5	0/10	0/20	0/2	0/5	0/10	0/20	
Потреба інвестицій, тис. грн	56/100	140/250	280/500	560/1000	56/100	140/250	280/500	560/1000	
Будівництво ферми	40/40	100/100	200/200	400/400	40/40	100/100	200/200	400/400	
Обладнання на ферму	16/16	40/40	80/80	160/160	16/16	40/40	80/80	160/160	
ВРХ	0/44	0/110	0/220	0/440	0/44	0/110	0/220	0/440	
Погашення інвестицій в рік, тис. грн	10,6/10,6	26,6/26,6	53,3/53,3	106,5/106,5	19,6/19,6	49,2/49,2	98,2/98,2	196,5/196,5	
Продажі в рік	144,0	360,0	432,0	864,0	208,0	520,0	624,0	1248,0	
Витрати в рік	44,5	111,4	222,7	445,5	64,3	160,1	321,7	643,5	
Гарантований прибуток сімейної ферми на рік	99,5	248,6	209,3	418,5	143,7	359,9	302,3	604,5	
Окупність, років	7/9	6/9	6/9	5/9	4/5	3/5	3/5	3/5	
Соціально-економічна спрямованість сімейних фермерських господарств									
Соціально-економічна складова	Зайнятість, осіб	1	1	2	2	1	1	2	2
	Фіскальний потенціал, (сплата ЄСВ*), грн	1100	1100	2200	2200	1100	1100	2200	2200
	Мінімальний страховий внесок, грн	110	110	220	220	110	110	220	220
Державна підтримка	Часткова компенсація ЄСВ**, грн	990	990	1980	1980	990	990	1980	1980
	Дотація за утримання корів, тис. грн*** (5000 грн/гол)	10	25	50	100	10	25	50	100
Державна ефективність, тис. грн	10,9	25,9	51,9	101,9	10,9	25,9	51,9	101,9	

* Мінімальний розмір ЄСВ із заробітної плати та доходів ФОП, самозайнятих осіб та членів фермерського господарства. Нагадаємо, що розмір мінімального страхового внеску ЄСВ у місяць дорівнює 22% від мінімальної заробітної плати. Отже, з 01.09.2020 р. він становитиме 1100 грн (5000 x 22%), замість 1039,06 грн (4723 x 22%). Джерело: URL : <https://medoc.ua/blog/z-1-veresnja-2020-roku-rozmir-minzarplati-5000-grn-na-shho-vpline>.

** Часткова компенсація ЄСВ сімейним фермерським господарствам - з 01.01.2020 р. Джерело: URL : <https://medoc.ua/blog/chastkova-kompensacija-sv-simejnim-fermerskim-gospodarstvam-z-01012020-r>.

*** Дотація за утримання корів надається на безповоротній основі за кожну наявну станом на 1 липня поточного року ідентифіковану та зареєстровану в установленому порядку корову, в розмірі 5000 грн за одну голову. Джерело: Держава планує виділяти дотації на ВРХ для сімейних фермерських господарств. URL : <https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=82227aa6-526a-40c7-a7dc-2f9f70f98c7e&title=DerzhavaPlanuVidiliatiDotatsiiNaVrkhDliaSimeinikhFermerskikhGospodarstv>.

Бачення потенціалу формалізації та соціально-економічної орієнтації сімейного фермерства в Україні потребує з'ясування, які саме господарства потенційно можуть стати

сімейними фермерськими господарствами та відповідають встановленим критеріям категорії «сімейні ферми» (рис. 2).

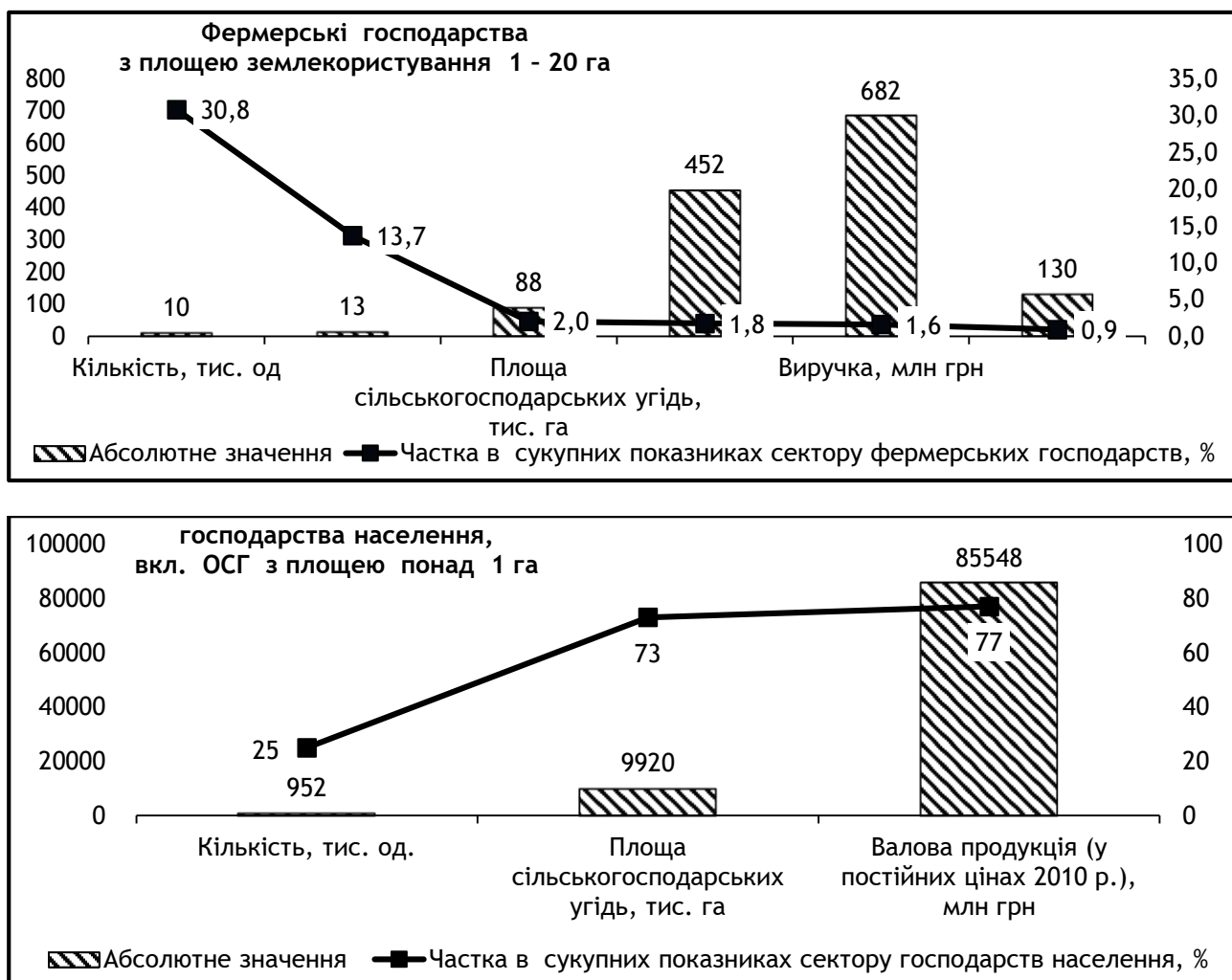

Рис. 2. Економічні параметри господарств категорії «сімейна ферма» (зліва - підприємницький сектор; справа - непідприємницький)

Джерело: [4, 9].

Запроваджені заходи, зокрема щодо компенсації сімейним фермерським господарствам частини ЄСВ, за розрахунками можуть забезпечити в найближчій перспективі до 200 тис. таких господарств (у загальному потенціал вітчизняного сімейного фермерства становить близько мільйона господарств), що можливо як через зміну організаційно-правової форми вже існуючих малих фермерських господарств, так і через формалізацію в ринкове середовище особистих селянських господарств, набувши офіційного статусу суб'єктів підприємницької діяльності - ФОП.

Аналізуючи роль потенціалу сімейного фермерства, варто зазначити, що його становлення впливає на розвиток України, оскільки сільське господарство безпосередньо чи опосередковано забезпечує досягнення майже всіх цілей сталого розвитку, передбачених Цілями сталого розвитку України на період до 2030 року [16].

Нижче наведено показники соціально-економічної ефективності розвитку сімейного фермерського господарства як для економіки України, так і громад, з урахуванням інституційно-правових та фінансово-економічних передумов їх функціонування (табл. 5).

5. Економічний потенціал трансформації ОСГ у сімейні фермерські господарства як напряму реалізації цілей сталого розвитку України

Площа землі в користуванні, га	Прогноз трансформації, тис. од.	Надходження до бюджету, млн грн			Прогноз трансформації, тис. од.	Надходження до бюджету, млн грн		
		місцевий	державний	усього		місцевий	державний	усього
		2019				2020		
2,1-5,0	186	89,4	182,47	271,9	191	91,5	0,4	9,9
5,1-20,0	7	22,8	6,8	29,6	7	22,8	0,01	22,8
Разом	192	112,2	189,2	301,5	198	114,3	0,4	114,7
		2021				2022		
2,1-5,0	196	94,2	578,8	673,0	208	99,6	817,4	91,7
5,1-20,0	7	22,8	21,5	44,3	8	26,4	30,4	56,8
Разом	203	117,0	600,3	717,4	215	126,0	847,9	973,9
		2023				2024		
2,1-5,0	212	102,0	1040,7	1142,7	220	105,6	1294,5	1400,0
5,1-20,0	8	26,4	38,7	65,1	8	26,4	481,9	74,6
Разом	219	128,4	1079,5	1207,9	227	13,2	1342,7	1474,7
		2025				2026		
2,1-5,0	231	111,3	1590,0	1701,4	237	113,7	1862,9	1976,6
5,1-20,0	9	29,7	59,1	88,9	9	29,7	69,3	99,1
Разом	239	141,0	1649,2	1790,3	245	143,4	1932,2	2075,6
		2027				2028		
2,1-5,0	256	123,0	2266,8	2389,8	279	134,1	2746,8	2880,9
5,1-20,0	10	33,0	84,4	117,4	10	33,0	102,3	135,3
Разом	265	156,0	2351,1	2507,2	289	167,1	2849,0	3016,2

Джерело: [8, 9].

Звідси можна стверджувати, що сімейні фермерські господарства слугують позитивним індикатором не лише економічного піднесення сільських територій, а й власне підвищення як зайнятості, так і доходності селян.

Висновки. Виявлено, що особливість функціонування сімейних фермерських господарств полягає в тому, що вони одночасно являють собою виробничу та споживчу одиницю, а отже, поєднують дві мети - виробничу (максимізація доходу) і споживчу (зростання добробуту всіх членів домогосподарства). Встановлено, що на основі сімейної організації праці формується мала локальна економіка «сімейна ферма», серед особли-

востей якої розрізняють: подвійність цілей розвитку, тобто реалізація підприємницької здатності її членів господарювати на землі та максимізація доходу; відтворювальний процес залежить від сформованої системи неформальних інститутів; до визначальних норм поведінки її членів належать: вірність традиціям і культурній спадщині, соціальна спрямованість, інноваційність, стійкість, довіра і передбачуваність дій членів домогосподарства; поєднання різновекторних, суперечливих процесів; поєднання технологічних, економічних і культурних умов функціонування сімейної ферми, що визначають синергетичний ефект.

Список бібліографічних посилань

1. Беккер Г. С. Человеческое поведение: экономический подход. Избранные труды по экономической теории / пер. с англ. Москва: ГУВШЭ, 2003. 627 с.
2. Бородіна О., Прокопа І. Підтримка сімейного фермерства: гасла і дії. URL : <https://dt.ua/ariculture/pidtrimka-simeynogo-fermerstva-gasla-i-diyi-.html>.
3. Бородіна О., Прокопа І. Сімейні фермерські господарства: проблеми формалізації. *Дзеркало тижня*. URL : <https://dt.ua/ariculture/simeyni-fermerski-gospodarstva-problemi-formalizaciyi-.html>.
4. Державна служба статистики України. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань. URL : <https://usr.minjust.gov.ua/content/free-search>.

References

1. Bekker, G.S. (2003). *Chelovecheskoe povedenie: jekonomicheskij podhod. Izbrannye trudy po jekonomicheskoy teorii* [Human Behavior: An Economic Approach. Selected Works on Economic Theory]. Moskva: GUVShJe [In Russian].
2. Borodina, O., Prokopa, I. (2016). *Pidtrymka simeinoho fermerstva: hasla i dii* [Family farming support: slogans and actions]. Retrieved from: <https://dt.ua/ariculture/pidtrimka-simeynogo-fermerstva-gasla-i-diyi-.html> [In Ukrainian].
3. Borodina, O., Prokopa, I. (2014). *Simeini fermerski gospodarstva: problemy formalizatsii* [Family farms: problems of formalization]. *Dzerkalo tyzhnia*. Retrieved from: <https://dt.ua/ariculture/simeyni-fermerski-gospodarstva-problemi-formalizaciyi-.html> [In Ukrainian].

6. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. Тенденції і перспективи розвитку особистих селянських господарств. *Економіка АПК*. 2018. № 1. С. 11-19.
7. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Мамчур В. А. Інституційна формалізація розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. *Економіка АПК*. 2018. № 10. С. 72-86.
8. Малік М. Й., Шпикуляк О. Г., Мамчур В. А. Реалізація цілей сталого розвитку України в контексті трансформації особистих селянських господарств в сімейні фермерські. *Економіка природокористування і сталий розвиток* 2020. № 7 (261). С. 21-31. [https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7\(26\)/3](https://doi.org/10.37100/2616-7689/2020/7(26)/3).
9. Організаційно-економічне забезпечення розвитку сімейних фермерських господарств : монографія / Лупенко Ю. О., Малік М. Й., Шпикуляк О. Г. та ін. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2019. 212 с.
10. Про внесення змін до Закону України «Про фермерське господарство» щодо стимулювання створення та діяльності сімейних фермерських господарств : Закон України № 1067-VIII від 31.03.2016 р. // Законодавство України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1067-19>.
11. Про затвердження Порядку надання сімейним фермерським господарствам додаткової фінансової підтримки через механізм доплати на користь застрахованих осіб-членів/голови сімейного фермерського господарства єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування : Постанова Кабінету Міністрів України № 565 від 22 травня 2019 р. // Законодавство України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/565-2019-%D0%BF>.
12. Про схвалення Концепції розвитку фермерських господарств та сільськогосподарської кооперації на 2018-2020 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 664-р від 13.09.2017 р. // Законодавство України. URL : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80>.
13. Про фермерське господарство : Закон України № 973-IV від 15.08.2018 р. // Законодавство України. URL : <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
14. Розвиток форм господарювання в сільському господарстві: проблеми і рішення : наук. доп. / [Ю. О. Лупенко, В. Я. Месель-Веселяк, О. Г. Шпикуляк та ін.] ; за ред. Ю. О. Лупенка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2018. 54 с.
15. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов : в 2 т. / пер. с англ. В. В. Иванова. Москва, Ленинград, 1931. 687 с.
16. Цілі сталого розвитку: Україна : нац. доп. 2017 / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Київ, 2017. 174 с.
17. Clark J. Entrepreneurship and diversification on English farms: *Identifying business enterprise characteristics and change processes*. *Entrep. Reg. Dev.* 2009. Vol. 21. P. 213-236.
18. Fitz-Koch S., Nordqvist M., Carter S., Hunter E. Entrepreneurship in the Agricultural Sector: *A Literature Review and Future Research Opportunities*. *Entrep. Theory Pract.* 2018. Vol. 42. P. 129-166.
19. Hansson H., Ferguson R., Olofsson C., Rantamaki-Lahtinen L. Farmers' motives for diversifying their farm business - The influence of family. *J. Rural Stud.* 2013. Vol. 32. P. 240-250.
20. Methorst R., Roep D., Verstegen J., Wiskerke J.S.C. Three-Fold Embedding: *Farm Development in Relation to Its Socio-Material Context*. *Sustainability* 2017, 9, 1677.
21. Zvirgzdina R., Auzina A. Factors Impeding the Start of Entrepreneurship in Rural Areas. *In Economic Science for Rural Development: Rural and Regional Development*; Jakusonoka, I., Ed.; Latvia University of Agriculture: Jelgava, Latvia, 2008. P. 289-295. ISBN 978-9984-39-498-5.
4. Derzhavna sluzhba statystryky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> [In Ukrainian].
5. Yedynyi derzhavnyi reiestr yurydychnykh osib, fizychnykh osib-pidpriyemtsiv ta hromadskykh formuvan [Unified State Register of Legal Entities, Individual Entrepreneurs and Public Associations]. Retrieved from: <https://usr.minjust.gov.ua/content/free-search> [In Ukrainian].
6. Malik, M.Yo., Shpykuliak, O.H. (2018). Tendentsii i perspektivy rozvytku osobystykh selianskykh hospodarstv [Trends and perspectives of development of personal peasant households]. *Ekonomika APK*, 1, pp. 11-19 [In Ukrainian].
7. Malik, M.Yo., Shpykuliak, O.H., Mamchur, V.A. (2018). Instytutsiina formalizatsiia rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv v Ukraini [Institutional formalization for development of family farms in Ukraine]. *Ekonomika APK*, 10, pp. 72-86 [In Ukrainian].
8. Malik, M.Yo., Shpykuliak, O.H., Mamchur, V.A. (2020). Realizatsiia tsilei staloho rozvytku Ukrainy v konteksti transformatsii osobystykh selianskykh hospodarstv v simeini fermerski [Implementation of sustainable development goals of ukrainians in the context of the transformation of personal farmers in the family]. *Ekonomika pryrodokorystuvannia i stalyy rozvytok*, 7 (261), pp. 21-31 [In Ukrainian].
9. Lupenko, Yu.O., Malik, M.Yo., Shpykuliak, O.H., et al. (2019). Orhanizatsiino-ekonomichne zabezpechennia rozvytku simeinykh fermerskykh hospodarstv: monohrafiia [Organizational and economic support for the development of family farms: monograph]. Kyiv: NNTs «ІАЕ» [In Ukrainian].
10. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro fermerske hospodarstvo» shchodo stymuliuвання stvorennia ta diialnosti simeinykh fermerskykh hospodarstv: Zakon Ukrainy # 1067-VIII vid 31.03.2016 r. [On amendments to the Law of Ukraine "On Farming Enterprises" to stimulate the establishment and operation of family farms: Law of Ukraine No. 1067-VIII from 31.03.2016]. *Zakonodavstvo Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1067-19> [In Ukrainian].
11. Pro zatverdzhennia Poriadku nadannia simeinykh fermerskykh hospodarstvam dodatkovoi finansovoi pidtrymky cherez mekhanizm doplaty na koryst zastrakhovanykh osib-chleniv/holovy simeinoho fermerskoho hospodarstva yedynoho vnesku na zahalnoobov'iazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy # 565 vid 22 travnia 2019 r. [On approval of the Procedure for providing additional financial support to family farms through the mechanism of additional payment in favor of insured members / head of the family farm of a single contribution to the obligatory state social insurance: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 565 of May 22, 2019]. *Zakonodavstvo Ukrainy*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/565-2019-%D0%BF> [In Ukrainian].
12. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku fermerskykh hospodarstv ta silskohospodarskoi kooperatsii na 2018-2020 roky: Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy # 664-r vid 13.09.2017 r. [On approval of the Concept of development of farms and agricultural cooperation for 2018-2020: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 664-r of 13.09.2017]. *Zakonodavstvo Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/664-2017-%D1%80> [In Ukrainian].
13. Pro fermerske hospodarstvo : Zakon Ukrainy # 973-IV vid 15.08.2018 r. [On farming: Law of Ukraine No. 973-IV from 15.08.2018]. *Zakonodavstvo Ukrainy*. Retrieved from: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15> [In Ukrainian].
14. Lupenko, Yu.O., Mesel-Veseliak, V.Ya., Shpykuliak, O.H., et al. (2018). Rozvytok form hospodariuvannia v silskomu hospodarstvi: problemy i rishennia: nauk. dop. [Development of forms of management in agriculture: problems and solutions: scientific report]. Yu.O. Lupenko (Ed.). Kyiv: NNTs «ІАЕ» [In Ukrainian].
15. Smith, A. (1931). Issledovanie o prirode i prichinakh bogatstva narodov: v 2 t. [The Wealth of Nations: in 2 vol.]. (V.V. Ivanova, Trans). Moskva, Leningrad [In Russian].
16. Tsili staloho rozvytku: Ukraina: nats. dop. 2017 [Sustainable Development Goals: Ukraine: National Report 2017]. (2017). Ministerstvo ekonomichnoho rozvytku i torhivli Ukrainy. Kyiv [In Ukrainian].
17. Clark, J. (2009). Entrepreneurship and diversification on English farms: *Identifying business enterprise characteristics and change processes*. *Entrep. Reg. Dev.*, vol. 21, pp. 213-236 [In English].

18. Fitz-Koch, S., Nordqvist, M., Carter, S., Hunter, E. (2018). Entrepreneurship in the Agricultural Sector: A Literature Review and Future Research Opportunities. *Entrep. Theory Pract.*, vol. 42, pp. 129-166 [In English].
19. Hansson, H., Ferguson, R., Olofsson, C., Rantamaki-Lahtinen, L. (2013). Farmers' motives for diversifying their farm business - The influence of family. *J. Rural Stud.*, vol. 32, pp. 240-250 [In English].
20. Methorst, R., Roep, D., Versteegen, J., Wiskerke, J.S.C. (2017). Three-Fold Embedding: Farm Development in Relation to Its Socio-Material Context. *Sustainability* 9, 1677 [In English].
21. Zvirgzdina, R., Auzina, A. (2008). Factors Impeding the Start of Entrepreneurship in Rural Areas. In *Economic Science for Rural Development: Rural and Regional Development*. Jakusonoka, I. (Ed.). Latvia University of Agriculture: Jelgava, Latvia (pp. 289-295) [In English].

Malik M. Yo., Mamchur V. A. Socio-economic orientation of family farms in entrepreneurial activity

The purpose of the article is to deepen the theoretical and methodological foundations of the creation and functioning of family farms in entrepreneurial activity and reveal their socio-economic orientation.

Research methods. It is based on the concept of an active policy for the implementation of entrepreneurial potential in the countryside, the components of which are measures for the development of farms and family farms, including through the transformation mechanism of formalizing personal peasant farms into a market economy environment. In the process of research, the following scientific methods were used: dialectical scientific knowledge of processes and phenomena; monographic (analysis of scientific achievements of Ukrainian and foreign scientists, analysis of the stages of business development); graphic (to obtain a synthesized representation of the object of research, identify its components, establish causal relationships); empirical (based on a comprehensive assessment of the current state of the research object); comparative analysis (identified the problems and directions of the formation and development of farming; taking into account the specific conditions of agricultural activity and comparing the processes of farming development at the national level); prognostic (forming the conceptual framework for regulating and improving the entrepreneurship development strategy); abstract-logical (theoretical generalizations and formulation of conclusions).

Research results. On the basis of generalization, measures were introduced, in particular, to compensate part of the single social payment (SSP) to family farms, according to the calculations, they can provide in the near future up to 200 thousand such farms (in the total potential of domestic family farming is about a million farms), which is possible both through a change in organizational and the legal form of already existing small farms, and through formalization of personal peasant farms into the market environment, acquiring the official status of physical person entrepreneur - SPE. Analyzing the role of the potential of family farming, it should be noted that its formation affects the development of Ukraine, since agriculture directly or indirectly ensures the achievement of many sustainable development goals provided for by the Sustainable Development Goals of Ukraine for the period up to 2030. The study made it possible to determine the socio-economic orientation and socio-economic efficiency of the development of family farming both for the Ukrainian economy and communities, taking into account the institutional, legal and financial and economic prerequisites for their functioning.

Scientific novelty. The methodological representation and identification of the category of family farming have received further development, which is considered here as an organization of agricultural production, forestry, fisheries, livestock, aquaculture, which is managed by the family and can be organized both in the form of an individual and a legal entity.

Practical significance. It was revealed that the peculiarity of the functioning of family farms lies in the fact that they simultaneously represent production and consumer unit, and therefore combine two goals - production (maximizing income) and consumer (increasing the well-being of all members of the household). The following models of development of subjects of the rural family economy have been systematized: a model of labor farming; the farm model based on the use of hired labor; family corporation model. It was found that on the basis of the family organization of labor, a small local economy "family farm" is formed, the features of which include: the duality of development goals, that is, the implementation of the entrepreneurial ability of its members to manage the land and maximize income; the reproductive process depends on the existing system of informal institutions; the defining norms of behavior of its members include: loyalty to traditions and cultural heritage, social orientation, innovation, sustainability, trust and predictability of actions of household members; a combination of multi-vector, contradictory processes; a combination of technological, economic and cultural conditions for the functioning of a family farm, which determine the synergistic effect. Tabl.: 5. Figs.: 2. Refs.: 21.

Keywords: socio-economic orientation; family farms; farms; entrepreneurship.

Malik Mykola Yosypovych - doctor of economic sciences, professor, academician of NAAS, chief research fellow of the department of entrepreneurship, cooperation, and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: malik_coop@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Mamchur Volodymyr Anatoliiovych - candidate of economic sciences, deputy head of the department of entrepreneurship, cooperation, and agro-industrial integration, National Scientific Centre "Institute of Agrarian Economics" (10, Heroiv Oborony St., Kyiv, 03127)

E-mail: mamchur111@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Малик Н. И., Мамчур В. А. Социально-экономическая ориентация семейных фермерских хозяйств в предпринимательской деятельности

Цель статьи - углубить теоретико-методические основы создания и функционирования семейных фермерских хозяйств в предпринимательской деятельности и раскрыть их социально-экономическую ориентацию.

Методика исследования. Базируется на концепции активной политики реализации предпринимательского потенциала на селе, составляющими которой выступают меры по развитию фермерских и семейных фермерских хозяйств, в

частности через трансформационный механизм формализации личных крестьянских хозяйств в рыночную среду хозяйствования. В процессе исследования использованы следующие научные методы: диалектический научного познания процессов и явлений; монографический (анализ научных достижений украинских и зарубежных ученых, анализ этапов развития предпринимательства); графический (для получения синтезированного представления относительно объекта исследования, выявления его составляющих, установление причинно-следственных связей); эмпирический (по комплексной оценке современного состояния объекта исследования); сравнительного анализа (определены проблемы и направления становления и развития фермерства; учета специфических условий сельскохозяйственной деятельности и сравнения процессов развития фермерства на национальном уровне); прогностический (формирование концептуальных основ регулирования и совершенствования стратегии развития предпринимательства); абстрактно-логический (теоретические обобщения и формулирование выводов).

Результаты исследования. На основе обобщения введенные меры, в частности по компенсации семейным фермерским хозяйствам части ЕСВ, по проведенным расчётам могут обеспечить в ближайшей перспективе до 200 тыс. таких хозяйств (в общем потенциал отечественного семейного фермерства составляет около миллиона хозяйств), что возможно как через изменения организационно-правовой формы уже существующих малых фермерских хозяйств, так и через формализацию в рыночную среду личных крестьянских хозяйств, с приобретением официального статуса субъектов предпринимательской деятельности - СПД. Анализ роли потенциала семейного фермерства выявил, что его становление влияет на развитие Украины, поскольку сельское хозяйство прямо или косвенно обеспечивает достижение многих целей устойчивого развития, предусмотренных Целями устойчивого развития Украины на период до 2030 года. Проведенное исследование позволило определить социально-экономическую ориентацию и социально-экономическую эффективность развития семейного фермерского хозяйства как для экономики Украины, так и общин, с учетом институционально-правовых и финансово-экономических предпосылок их функционирования.

Элементы научной новизны. Получили дальнейшее развитие методические представления и идентификация категории «семейное фермерское хозяйство», что рассматривается здесь как организация сельскохозяйственного производства, лесного хозяйства, рыбоводства, скотоводства, аквакультурного производства, которое управляется семьей и преимущественно зависит от семейного труда и может быть организовано как в форме физического, так и юридического лица.

Практическая значимость. Выявлено, что особенность функционирования семейных фермерских хозяйств состоит в том, что они одновременно являются производственной и потребительской единицей, а следовательно, сочетают две цели - производственную (максимизация дохода) и потребительскую (рост благосостояния всех членов домохозяйства). Систематизированы следующие модели развития субъектов сельской семейной экономики: модель трудового фермерского хозяйства; модель фермерского хозяйства, основанного на использовании наемного труда; модель семейной корпорации. Установлено, что на основе семейной организации труда формируется малая локальная экономика «семейная ферма», к особенностям которой отнесены: двойственность целей развития, то есть реализация предпринимательской способности ее членов хозяйствовать на земле и максимизация дохода; воспроизводственный процесс зависит от сложившейся системы неформальных институтов; к определяющим нормам поведения её членов относятся: верность традициям и культурному наследию, социальная направленность, инновационность, устойчивость, доверие и предсказуемость действий членов домохозяйства; объединение разновекторных, противоречивых процессов; объединение технологических, экономических и культурных условий функционирования семейной фермы, определяющие синергетический эффект. Табл.: 5. Илл.: 2. Библиогр.: 21.

Ключевые слова: социально-экономическая ориентация; семейные фермерские хозяйства; фермерские хозяйства; предпринимательская деятельность.

Малик Николай Иосифович - доктор экономических наук, профессор, академик НААН, главный научный сотрудник отдела предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: malik_coop@iae.kiev.ua

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-9198-4460>

Мамчур Владимир Анатольевич - кандидат экономических наук, заместитель заведующего отделом предпринимательства, кооперации и агропромышленной интеграции, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03127, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

E-mail: mamchur111@ukr.net

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0003-1300-3633>

Статья надійшла до редакції 08.09.2020 р.

Фахове рецензування: 11.09.2020 р.

Бібліографічний опис для цитування:

Малік М. І., Мамчур В. А. Соціально-економічна орієнтація сімейних фермерських господарств у підприємницькій діяльності. *Економіка АПК*. 2020. № 9. С. 30 – 41. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202009030>

Malik, M.Yo. & Mamchur, V.A. (2020). Sotsialno-ekonomichna orientatsiia simeinykh fermerskykh gospodarstv u pidpriemnytskii diialnosti [Socio-economic orientation of family farms in entrepreneurial activity]. *Ekonomika APK*, 9, pp. 30 – 41 [In Ukrainian]. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.202009030>

* * *